

УДК 631.1.011.1(447)

Бурачек І.В.*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту організацій і адміністрування
Житомирського державного технологічного університету***Михайленко Н.В.***магістр
Житомирського державного технологічного університету***СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ****MODERN CONDITION AND PERSPECTIVE DIRECTIONS
OF AGRICULTURAL DEVELOPMENT IN UKRAINE****АНОТАЦІЯ**

У статті досліджено сучасний стан сільськогосподарської галузі України. Проаналізовано рентабельність виробництва продукції сільськогосподарства за 2006–2016 рр. Визначено бар'єри, які заважають успішному розвитку і функціонуванню аграрного сектору в Україні, та зазначено основні стратегічні напрями розвитку сільськогосподарства, на які варто орієнтувати свою діяльність сільськогосподарським підприємствам для забезпечення прибутковості та довгострокового розвитку.

Ключові слова: сільське господарство, АПК, перспективи розвитку, сільськогосподарські підприємства, стратегічні напрями розвитку сільськогосподарства.

АННОТАЦИЯ

В статье исследовано современное состояние сельскохозяйственной отрасли Украины. Проанализирована рентабельность производства продукции сельского хозяйства за 2006–2016 гг. Определены барьеры, которые мешают успешному развитию и функционированию аграрного сектора в Украине, и указаны основные стратегические направления развития сельского хозяйства, на которые стоит ориентировать свою деятельность сельскохозяйственным предприятиям для обеспечения прибыльности и долгосрочного развития.

Ключевые слова: сельское хозяйство, АПК, перспективы развития, сельскохозяйственные предприятия, стратегические направления развития сельского хозяйства.

ANNOTATION

The article examines the present state of agriculture of Ukraine. The profitability of production of agricultural products in 2006–2016 has been analyzed. The barriers which hinder successful development and functioning of the agricultural sector in Ukraine are defined and main strategic directions of agricultural development which need to be taken into consideration by agricultural enterprises in order to ensure profitability and long-term development are outlined.

Keywords: agriculture, AIC, development prospects, agricultural enterprises, strategic directions of agricultural development.

Постановка проблеми. Україна має величезний потенціал для розвитку сільськогосподарства. Це відбувається, головним чином, через сприятливі природні умови для сільськогосподарства: родючий ґрунт і дуже сприятливий клімат на більшій частині території країни. Сільське господарство України є досить перспективною галуззю та одним із лідерів експорту продукції рослинництва та тваринництва на світових ринках. Окрім того, сільське господарство є основною рушійною силою для розвитку економіки країни та забезпечення добробуту населення. Але, на жаль, за останні кілька

років ця галузь АПК почала занепадати, а її розвиток призупиняється через недостатню та неефективну державну підтримку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізу сучасного стану, проблем та перспектив розвитку сільськогосподарства присвятили свої праці дослідники: А.Д. Радченко, М.Й. Хорунжий, Л.Ю. Мельник, П.Т. Саблук, В.Я. Месель-Веселяк, Б.Й. Пасхавер, Л.В. Молдован, В.В. Юрчишин та ін. Однак значна кількість питань вимагає додаткових наукових досліджень та є актуальними сьогодні.

Мета статті полягає в аналізі стану сільськогосподарства в Україні, визначенні позитивних та негативних тенденцій розвитку, а також основних стратегічних напрямів розвитку галузі сільськогосподарства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сільське господарство – галузь української національної економіки, яка є стратегічно важливою та забезпечує Україні продовольчу незалежність і дає значній частині сільського населення робочі місця, що не менш важливо. Валовий внутрішній продукт в аграрному секторі економіки на кінець 2016 р. становив 127,3 млрд. грн, або 20%. Але економічні можливості аграрного сектора України використовуються не повністю. Сільське господарство забезпечує більше 50% фонду споживання населення та є одним із лідерів серед секторів економіки в товарній структурі експорту та займає друге місце, а також вже багато років має позитивне зовнішньоторговельне сальдо.

Рентабельність виробництва сільськогосподарської продукції представлено на рис. 1.

За даними рис. 1 можна зробити висновок, що рентабельність сільськогосподарської продукції має позитивний тренд та зростає. Винятком є рівень рентабельності продукції тваринництва, що в 2016 р. знизився порівняно з попередніми періодами. Причинами такої зміни стало зростання собівартості виробництва продукції тваринництва за рахунок росту цін на матеріально-технічні ресурси, що споживаються у цій галузі сільськогосподарства, однак при цьому ціна

на продукцію тваринництва зростала значно повільніше.

У сільському господарстві присутні певні досягнення за останні декілька років, але, незважаючи на це, в Україні ще багато питань є невирішеними. Для стабільного функціонування та розвитку сільського господарства необхідно провести зміни у ціновій політиці. Порівняльна характеристика середніх цін на реалізацію сільськогосподарської продукції станом на 1 січня 2016 р. та на 1 січня 2017 р. представлена в табл. 1.

Проаналізувавши дані табл. 1, можна зробити висновок, що ціни на зернові та зернобобові значно збільшилися – на 53%. Зростання протягом звітного періоду зумовлювалося активним попитом експортоорієнтованих компаній. Також збільшилися ціни на сільськогосподарські тварини та насіння олійних культур на 6,4% та на 20,5% відповідно. Ціни на таку продукцію, як картопля та плоди та ягідні культури, знизилися на 4,9% та 17,2% відповідно.

Україна має найбільшу площу сільськогосподарських земель в Європі з приблизно 41 млн. га землі, з яких 32,5 млн. га використовуються для вирощування сільськогосподарських культур. Родючі ґрунти і помірний клімат дають українським виробникам сильні конкурентні переваги.

Нині Україна є світовим лідером на ринку експорту соняшникової олії та ячменю. В останні роки країна виробляє близько 40–50 млн. т зерна на рік і відновила свій статус найбільшого постачальника зерна на світові ринки. А в 2016 р. збирила рекордний урожай зернових – 66 млн. т.

Українські агрохолдинги мають більш високу ефективність порівняно зі світовими лідерами галузі за рахунок низьких витрат виробництва (дешевої робочої сили і низьких орендних ставок на землю). З іншого боку, родючі ґрунти дають змогу досягти порівняно високої врожайності.

За останні роки в Україні почали створювати кластери, що є досить важливим для роз-

Рис. 1. Рентабельність виробництва сільськогосподарської продукції, %

Джерело: складено на основі [5; 6]

Таблиця 1

Порівняння цін на окрему сільськогосподарську продукцію в Україні станом на 1 січня 2016 р. та на 1 січня 2017 р.

Найменування, од. виміру	Рік		Відхилення	
	2016	2017	+/-	%
Культури зернові та зернобобові, грн./т	3590,1	5512,8	+1922,7	+53,0
Насіння культур олійних, грн./т	8106,9	9767,1	+1660,2	+20,5
Картопля, грн./т	3936,7	3742,3	-194,4	-4,9
Культури плодові та ягідні, грн./т	6480,5	5365,4	-1115,1	-17,2
Сільськогосподарські тварини (у живій масі), грн./т	22715,5	24178,8	+1463,3	+6,4

Джерело: складено на основі [5]

вितку сільського господарства. Один із таких створюють у Львівській області. Кластер – це підприємства, які займаються виробництвом, переробкою, реалізацією сільськогосподарської продукції та техніки. Загалом кластери – це добровільне об'єднання підприємств, за галузево-територіальною ознакою. Підприємства тісно співпрацюють із науковими установами та органами місцевої влади для підвищення конкурентоспроможності власної продукції та економічного зростання регіону [3].

Склад кластера включає в себе: основне виробництво; постачальників спеціального обладнання, сировини, послуг, технологій; університети, центри стандартизації, торгові асоціації, що забезпечують спеціалізоване навчання, дослідження, технічну підтримку; місцеві органи влади та представників державних органів влади в регіоні [3].

Також необхідно звернути увагу на розвиток фермерських господарств, оскільки тут є низка проблем: відставання від сучасних тенденцій запровадження інноваційних технологій ведення сільського господарства (нові технології та технічне забезпечення є недоступним для більшості фермерів через їх високу вартість); відсутність стартового капіталу, на основі якого можна було б побудувати ефективно виробництво. Цю проблему можна усунути шляхом надання фермерам пільгових кредитів зі зниженими відсотковими ставками. Разом із цим необхідно забезпечити гарантії збуту виготовленої сільськогосподарської продукції за вигідними цінами, створити умови, за яких фермерські господарства матимуть можливість змінювати свою технічну базу на більш сучасну [10].

Малі фермерські господарства є невід'ємною частиною вітчизняного агропромислового комплексу України і займають важливе місце в забезпеченні продовольчої безпеки. Значна частка сільськогосподарської продукції в Україні виробляється дрібними господарствами. У структурі вітчизняного сільського господарства вони виробляють 52,2% валової продукції сільського господарства. Переважна частина доходів малих фермерських господарств (93%) забезпечується продажем продукції рослинництва.

Сьогодні фінансова підтримка сільського господарства здійснюється переважно через комплекс програм, метою яких є підвищення

ефективності виробництва та забезпечення прибутку виробникам сільськогосподарської продукції. Державою розроблено програму, яка спрямована на розвиток сільського господарства в Україні. Це Єдина комплексна стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015–2020 рр., вона націлена на комплексне проведення низки реформ, на які вже довгий час чекають виробники сільськогосподарської продукції, аграрний бізнес і сільське населення. Ця програма визначає розвиток сільського господарства і сільських територій на довгострокову перспективу, надає базу для стабільної і прозорої правової системи, яка спрямована на поліпшення ділового клімату, протидію корупції і стимулювання інвестицій у модернізацію аграрного сектору економіки. Вона також надає підґрунтя для проведення інституціональної реформи, необхідної для ефективного контролю і реалізації означених заходів [6].

Стратегія пропонує такий підхід, який посилить конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств і збільшить експорт, намагаючись водночас забезпечити рівномірний розподіл наявних переваг, зокрема за рахунок сприяння розвитку сільських територій і поліпшення якості життя у найбідніших регіонах, та збереження природних ресурсів і довкілля.

Для підтримки малого та середнього бізнесу, фермерства та кооперативів виділяються кошти, суми цих надходжень зазначені в табл. 2.

За даними, представленими в табл. 2, можна зробити висновок, що у 2016 р. залучено допомоги більше, ніж у 2015 р., на 10 млрд. грн. Сума, виділена з держбюджету для компенсації ставок за кредитами, залишилася незмінною, оскільки не змінилося залучене пільгове кредитування для 3 600 малих та середніх виробників. У 2016 р. здійснив фінансування на підтримку малого і середнього бізнесу, фермерства і кооперативів Європейський інвестиційний банк на суму 12 млрд. грн.

В Україні 90% фруктів та овочів виробляється на невеликих фермах і домашніх господарствах. Зазвичай дрібносерійне господарство в Україні може бути десь між 5 і майже 3 тис га. У будь-якому разі вони мають значну частку ринку. Першою великою проблемою таких малих підприємств і ферм є доступ до землі, тому що законодавства, що регулює

Таблиця 2

Підтримка малого та середнього бізнесу, фермерства та кооперативів

Вид підтримки	Рік	
	2015	2016
Залучено допомоги, млрд. грн.	10	20
Виділено з держбюджету для компенсації ставок за кредитами, млрд. грн., із них залучено	300	300
- пільгового кредитування для 3600 малих та середніх виробників, млрд. грн.	7,8	7,8
Проекти міжнародної допомоги	15	30
Фінансування Європейського інвестиційного банку, млрд. грн.	-	12

Джерело: складено на основі [6]

ринок землі, нині не існує. Насправді, існують лише мораторій на продаж землі та «чорний» ринок землі.

Друга велика проблема для дрібних господарств – доступ до фінансів. Готовність банків кредитувати дрібні підприємства обмежена. Це є проблемою не тільки в Україні, це проблема, з якою стикається невеликі ферми в багатьох країнах. Також великою проблемою в сільському господарстві є недосконалість нормативно-правової бази, що заважає успішному розвитку та функціонуванню аграрного сектору в Україні, тому її необхідно переглянути і сформувати правову базу, яка б захищала інтереси виробників сільськогосподарської продукції [10].

На початку 2016 р. держава замість того щоб підтримувати сільськогосподарських виробників, збиралася запровадити податкову реформу та позбавити цю галузь пільг. Упровадження такої реформи призвело б до зменшення обсягів сільськогосподарського виробництва і, як наслідок, до зменшення кількості виробників сільськогосподарської продукції, національна економіка втратила б експортний потенціал від реалізації продукції та зменшилася інвестиційна привабливість аграрного сектору. Оскільки ця галузь є дуже важливою в економіці країни, така реформа є недоцільною.

Однак на початку 2017 р. була запроваджена нова система підтримки сільського господарства. Скасовано спрощену систему оподаткування сільськогосподарських виробників. Нова система передбачає значно зменшити підтримку тваринництва і свинарів, тоді як підтримку виробників м'яса птиці, ймовірно, скоротити в меншій мірі. Підтримка зернових і олійних культур була скасована. Однак ці втрати були частково компенсовані за рахунок більш ефективного експортного відшкодування ПДВ для цих культур. На основі ліквідації субсидій очікується уповільнення зростання цього сектора в довгостроковій перспективі. Нова система меншою мірою забезпечує підтримку виробників сільськогосподарської продукції у цілому.

Замість того щоб розвивати сільське господарство, такі заходи держави призводять до скорочення темпів зростання в аграрній сфері та банкрутства сільськогосподарських підприємств. Оскільки через таку політику працівники втрачають робочі місця, зменшується їх заробітна плата, тому обов'язковим напрямом аграрної політики України, як і в зарубіжних країнах, має бути фінансова підтримка сільгоспвиробників.

Також необхідно відзначити фактори, що гальмують рівень розвитку сільського господар-

ства: погано розвинена інфраструктура, нестабільна політична та економічна ситуація, зношеність техніки, нестабільні та непрогнозовані ціни на паливо, недосконала нормативно-законодавча база, застаріла технологія виробництва, недотримання сівозмін та засівання рослинами, які виснажують землю та погіршують якість ґрунту.

Висновки. Основними стратегічними напрямками розвитку сільського господарства в Україні мають бути: вдосконалення нормативно-законодавчої бази, яка б забезпечувала стабільний розвиток сільського господарства; виробництво органічної, безпечної та екологічно чистої сільськогосподарської продукції; встановлення ринкових цін на продукцію, які забезпечуватимуть рентабельність її виробництва для основної маси виробників; упровадження досягнення НТП та інновацій; залучення молодих людей у сільське господарство; забезпечення гідної оплати праці в сільському господарстві та ін.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / М.В. Присяжнюк, М.В. Зубець, П.Т. Саблук та ін.; за ред. М.В. Присяжнюка та ін. К.: ННЦ ІАЕ, 2011. 1008 с.
2. Дем'яненко М.Я. Фінансові проблеми формування та розвитку аграрного ринку. Облік і фінанси АПК. 2010. № 5. С. 6.
3. Крисанов Д., Удова Л. Кластеризація економічної діяльності та обслуговування як інструмент сталого розвитку сільських територій. Економіка України. 2009. № 11. С. 3–13.
4. Лузан Ю.Я. Напрями розвитку сільськогосподарського виробництва і соціальної сфери села. Економіка АПК. 2009. № 7. С. 3–12.
5. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: www.ukrstat.gov.ua.
6. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. URL: <http://www.minagro.gov.ua>.
7. Виклики і шляхи агропродовольчого розвитку / Б.Й. Пасхавер, О.В. Шубравська, Л.В. Молдован; НАН України; Ін-т екон. та прогнозів. К., 2009. 432 с.
8. Пікус А.Ю. Сільське господарство України: тенденції та перспективи розвитку. Економіка. 2011. № 126. С. 51–55.
9. Пирог О.В. Стратегічні перспективи економічного розвитку національної економіки України. Бізнес Інформ. 2011. № 11. С. 32–34.
10. Аграрна реформа в Україні (здобутки, проблеми і шляхи їх вирішення) / П.Т. Саблук, В.Я. Месель-Веселяк, М.М. Федоров. Економіка АПК. 2009. № 12. С. 3–13.
11. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року. URL: <http://agroua.net/docs/strateg.pdf>.
12. Сіренко Н.М. Управління інноваційною системою аграрного підприємства. Економіка АПК. 2009. № 9. С. 43–46.